

Patrycja Brańka

Katedra Gospodarki Regionalnej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Metodyczne aspekty identyfikacji procesów semiurbanizacji na obszarach wiejskich

Streszczenie

Semiurbanizacja rozumiana jako niepełna urbanizacja obszarów wiejskich w znaczący sposób wywiera wpływ na ich rozwój. Wieloaspektowość oraz wielopłaszczyznowość procesów semiurbanizacji przesądza o pewnych trudnościach w ich identyfikowaniu oraz mierzeniu. W artykule została zarysowana istota procesów semiurbanizacji obszarów wiejskich. Skoncentrowano się na identyfikacji najistotniejszych problemów, których rozstrzygnięcie wskazuje na trafność prowadzonych analiz. Przedstawiono ponadto podejścia badawcze niektórych autorów i zaproponowano zestaw cech, które mogą stanowić podstawę badania procesów semiurbanizacji.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, urbanizacja, semiurbanizacja, skutki urbanizacji.

1. Zarys problemu badawczego

Rozwój obszarów wiejskich stanowi przedmiot badań prowadzonych w ramach wielu dyscyplin nauki. Znaczące różnicowanie rozwoju na obszarach wiejskich wynikające między innymi z uwarunkowań historycznych, geograficznych (w tym położenia względem obszarów zurbanizowanych), przyrodniczych, kulturowych powoduje trudności w prowadzeniu badań, których celem jest rozpoznanie, charakterystyka oraz wyjaśnianie zachodzących na tych obszarach procesów. Badania ekonomiczne obszarów wiejskich są prowadzone

w mniejszym zakresie niż rozwoju miast. Wynika to, po pierwsze, z tendencji do koncentrowania badań głównie na obszarach zurbanizowanych jako tych, które pełnią ważną funkcję w rozwoju gospodarczym, gdzie zachodzące zmiany wydają się łatwiejsze do identyfikacji ze względu na rozwój określonego terytorium. Znaczne niedoinwestowanie obszarów peryferyjnych (głównie wiejskich), brak perspektyw rozwoju prowadzi do społeczno-gospodarczego zastoju, co powoduje, że poszukiwanie przyczyn, sposobów przełamania takiego stanu jest trudne i w pewnym stopniu ograniczone. Po drugie, większy dostęp do informacji dotyczących zmian zachodzących w miastach (szczególnie w dużych ośrodkach miejskich) stwarza większe możliwości do prowadzenia szczegółowych analiz.

Obszary wiejskie najczęściej kojarzone są z dominacją rolniczej funkcji gospodarki. Jednak od dłuższego czasu szans rozwoju obszarów wiejskich upatruje się głównie we wspieraniu pozarolniczych funkcji gospodarczych. Jednym z głównych celów polityki zarówno krajowej, regionalnych, jak i lokalnych prowadzonych względem obszarów wiejskich jest wzrost wielofunkcyjności gospodarki. Rozumie się przez to inicjowanie i rozwijanie pozarolniczych funkcji wynikających z uwarunkowań zarówno zewnętrznych (np. położenie względem większych ośrodków miejskich), jak i wewnętrznych (np. kapitał ludzki, uwarunkowania przyrodnicze, ambicje oraz efektywność władz lokalnych).

Obszary wiejskie położone w najbliższym sąsiedztwie większych miast najczęściej pozostają pod ich wpływem. Rozwijane przez te ośrodki funkcje gospodarcze, przy odpowiedniej polityce władz samorządowych, powinny w wielu przypadkach determinować i pozytywnie wpływać na wielofunkcyjny rozwój sąsiadujących z nimi obszarów wiejskich. Procesy semiurbanizacji obszarów wiejskich, tj. częściowej urbanizacji, stanowią jeden z istotnych przejawów zmian zachodzących w przestrzeni, a będących wynikiem rozwoju ośrodków miejskich oraz ich oddziaływania na sąsiednie (niezurbanizowane) obszary. Zachodzące współcześnie przemiany społeczno-gospodarcze związane z postępującą mechanizacją produkcji rolnej, ciągłym rozwojem rynków pracy na obszarach zurbanizowanych powodują, że obszary wiejskie, dzięki różnym powiązaniom funkcjonalnym przejmują impulsy rozwojowe prowadzące do przeobrażeń ich struktury społecznej i gospodarczej. Na intensywność tych zmian wpływa wiele czynników. Jednym z najistotniejszych jest sąsiedztwo miast posiadających odpowiedni potencjał, dzięki któremu jest możliwe oddziaływanie na otoczenie. Równie ważnym czynnikiem jest rozwinięta infrastruktura transportowa decydująca o dostępności obszaru. Ważnym elementem są także uwarunkowania wewnętrzne obszarów wiejskich (odpowiednia polityka władz lokalnych, istnienie zasobów, takich jak np.: atrakcyjne środowisko naturalne, rezerwy terenów pod zabudowę, dostęp do surowców naturalnych, dotychczasowy rozwój pozarolniczych funkcji gospodarczych).

Genezę pojęcia semiurbanizacji wiąże się z badaniami prowadzonymi w latach 60. XX w. przez S. Golachowskiego na Śląsku Opolskim [Heffner 2008, s. 59]. Masowe dojazdy do pracy w ośrodkach miejskich oraz powstanie wielu dużych zakładów produkcyjnych na wsi spowodowały istotne zmiany na obszarach wcześniej niezurbanizowanych. Były one związane przede wszystkim z wypieraniem funkcji rolniczej na obszarach wiejskich położonych wokół największych miast regionu głównie przez funkcję mieszkaniową, a także z pojawieniem się z dala od największych ośrodków miejskich osiedli przemysłowo-mieszkaniowych położonych przy powstałych zakładach produkcyjnych. Zjawiska te jednak nie doprowadziły do całkowitej urbanizacji obszarów wiejskich (semiurbanizacji), wpłynęły jedynie częściowo na zmianę charakteru jednostek wiejskich – strukturę ich gospodarki, a także krajobraz. Proces, podczas którego nie dochodzi do pełnego umiastowienia obszaru wiejskiego, zupełnej zmiany jego zabudowy i ewentualnego włączenia tego obszaru w strukturę administracyjną miast, w literaturze przedmiotu określa się pojęciem semiurbanizacji [Heffner 2008, s. 59]. Można zatem założyć, że zmiany zachodzące na obszarach wiejskich związane z procesami ich urbanizacji w większości (wyjątki mogą stanowić wsie położone w najbliższym sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich, które często są wchłaniane przez miasto) mają charakter semiurbanizacji. Należy podkreślić, że niezależnie od tego czy semiurbanizacja obszaru stanowi fazę przejściową i w efekcie zostanie on całkowicie zurbanizowany, czy przeobrażenia będą miały jedynie charakter częściowy, powoduje ona trwałe zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej, a także w zagospodarowaniu przestrzennym, przez co zmienia się jakość i wartość samej przestrzeni.

Procesy semiurbanizacji najczęściej prowadzą do rozwoju na terenach wiejskich pozarolniczych funkcji gospodarki, dzięki czemu wzrasta ich konkurencyjność oraz dynamika rozwoju. Jednak zachodzące pod ich wpływem zmiany mogą mieć także negatywny charakter. W szczególności dotyczą one niekorzystnych przeobrażeń przestrzeni, degradacji środowiska naturalnego, osłabienia tożsamości kulturowej obszaru.

Głównym celem artykułu jest wskazanie wybranych, istotnych problemów, które pojawiają się podczas badania procesów semiurbanizacji obszarów wiejskich. Dotyczą one zarówno kwestii definicyjnych pojęć, takich jak: obszary wiejskie, urbanizacja, semiurbanizacja, które w badaniach prowadzonych przez różnych autorów są w odmienny sposób interpretowane, jak również sposobów identyfikacji i oceny wpływu procesów urbanizacji na rozwój obszarów wiejskich.

2. Główne problemy związane z identyfikacją i badaniem procesów semiurbanizacji

Podstawowym problemem w badaniach obszarów wiejskich jest ich definiowanie. W przeciwieństwie do miast będących w większości zwartymi obszarami, o nagromadzonych różnorodnych funkcjach społeczno-gospodarczych, obszary wiejskie stanowią przestrzeń niezwykle zróżnicowaną. Z tego też powodu badaczom do tej pory nie udało się stworzyć jednej, powszechnie akceptowanej definicji dla obszaru wiejskiego. Obszary wiejskie stanowią przedmiot badań prowadzonych w wielu obszarach nauki: socjologii, antropologii, naukach rolniczych, geografii, architektury, ekonomii, gospodarki przestrzennej. Fakt ten powoduje, że wiejskość jest sprowadzana do różnych aspektów, różnie charakteryzowana, a co za tym idzie przedmiot prowadzonych analiz posiada różny zasięg. Bez względu na powyższy fakt, badania nad obszarami wiejskimi najczęściej są uwarunkowane dostępnością informacji, którymi najczęściej dysponują państwowe urzędy oraz instytucje (np. Główny Urząd Statystyczny, urzędy gmin, powiatów oraz województw). W statystyce krajowej za obszary wiejskie uważa się te położone poza granicami administracyjnymi miast. O miejskim charakterze jednostki decyduje Rada Ministrów na podstawie informacji o zmianie liczby ludności, zmniejszeniu znaczenia funkcji rolnych obszaru, a także na podstawie informacji na temat skali i charakteru oddziaływania miejscowości na sąsiednie obszary. Pewien subiektywizm podejmowania decyzji o zmianie statusu miejscowości powoduje, że status miasta mogą otrzymywać miejscowości których potencjał, w skali kraju nie przewyższa potencjałów innych miejscowości niebędących miastami (por. [Stanny 2013, s. 25; Bański 2006, s. 18–19; Rosner 2012, s. 21–23; Drobek 2005, s. 53–58]). Z tego też powodu prowadzenie analiz porównawczych obszarów wiejskich w Polsce często następuje wiele trudności wynikających z nieściśłości terminologicznej. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku porównań międzynarodowych (por. [*Charakterystyka obszarów wiejskich...* 2010, s. 42–44; Bański 2011, s. 38]).

Do tej pory opracowano różne zestawy cech jakościowych, które w subiektywny sposób pozwoliłyby na delimitację obszarów na wiejskie i miejskie (więcej na ten temat: [Bański 2011, s. 37, 2006, s. 20; Miller i Luloff 1981, s. 4; Cloke i Edwards 1986; Kaleta 1998, s. 47; Halamska 2011, s. 225–227; Gorlach 2004, s. 47; Stanny 2013, s. 26]).

Nierozstrzygnięte kwestie definicyjne obszarów wiejskich nie wpływają jednak w sposób jednoznacznie negatywny na jakość czy też obiektywizm analiz prowadzonych przez różnych badaczy. W każdej bowiem sytuacji określenie zasięgu obszarów wiejskich sprowadza się do oddzielenia tego co „wiejskie” od tego co „miejskie”. Biorąc pod uwagę różnorodność relacji społeczno-gosudar-

czych, przestrzennych, kulturowych na danym terytorium, a także problemów badawczych podjęcie arbitralnej decyzji, uzależnionej od tych uwarunkowań wydaje się korzystniejsze ze względu na obiektywność wyników badań.

Należy jednak zaznaczyć, że większość badań dotyczących obszarów wiejskich, a w szczególności tych koncentrujących się na kwestiach rozwoju społeczno-gospodarczego jest uzależniona od dostępności danych statystycznych. Z tego też powodu autorzy często przyjmują kryterium administracyjne przy określaniu obszaru badań (wśród nich można wskazać: [*Rural-Urban Dynamics...* 2013; Stola 1993; Stanny 2013; Czarnecki 2009; Brodziński 2004, 2011; Rosner 2012; Kamińska i Heffner 2010; *Analiza uwarunkowań...* 2010; Salamon 2007; *Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju...* 2012]). Oprócz dostępu do danych ilościowych dodatkowym atutem stosowania kryterium administracyjnego w badaniach obszarów wiejskich jest porównywalność wyników uzyskanych przez różnych badaczy, możliwość śledzenia zmian w czasie, a także możliwość ich wykorzystania przez podmioty kreujące politykę rozwoju na obszarach wiejskich.

Różnorodność przejawów procesów semiurbanizacji powoduje, że identyfikacja najistotniejszych z nich jest etapem przesądzającym o trafności badań. Jak pisze A. Czarnecki [2009, s. 21], „Urbanizacja, jeden z procesów cywilizacyjnych wielkiej skali, kształtujący współczesny obraz świata, ze względu na swą wieloaspektowość, różnorodność form, zmienność w czasie i przestrzeni, należy do tych problemów badawczych, które trudno jednoznacznie ocenić, czy zdefiniować”. Przesądza to o funkcjonowaniu w literaturze przedmiotu różnych definicji tego zjawiska. Najczęściej w dużym uproszczeniu urbanizację rozumie się jako upodabnianie się wsi do miast. Rozpatrywana jest najczęściej pod względem: demograficznym, ekonomicznym, przestrzennym oraz społecznym. W. Rakowski [1975] wyróżnia trzy fazy urbanizacji: organiczną, ekonomiczną oraz pełną. Faza organiczna stanowi rezultat wysiłków ludności lokalnej podejmowanych w celu osiągnięcia wyższego rozwoju. Faza ekonomiczna wiąże się z podejmowaniem pracy przez mieszkańców obszarów wiejskich w pozarolniczych działach gospodarki, co skutkuje wzrostem dochodów mieszkańców oraz uruchomieniem procesów urbanizacji w innych obszarach (kulturowym, przestrzennym). W efekcie ekonomiczna faza urbanizacji prowadzi do tzw. pełnej urbanizacji, a więc do osiągnięcia na obszarach wiejskich rozwoju porównywalnego z rozwojem obszarów zurbanizowanych.

W nieco odmienny sposób procesy urbanizacji rozumiane są przez socjologów. Uważają oni, że procesy urbanizacji sprowadzają się do przenikania wzorców i idei charakterystycznych dla miast na obszary wiejskie [Jałowiecki 1966].

Autorzy opracowań dotyczących oceny stopnia urbanizacji czy też semiurbanizacji prezentują często różne podejścia metodyczne. Przykładowo M. Borowiec [2008, s. 90–122] dokonuje oceny poziomu semiurbanizacji na obszarach wiejskich województwa małopolskiego za pomocą takich cech, jak: udział utrzymujących się z pracy poza rolnictwem w ogólnej liczbie utrzymujących się z pracy, udział ludności z wyższym wykształceniem, liczba organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców. Inne podejście w swoich badaniach prezentuje W. Kamińska [2008, s. 72–89], rozpatrując semiurbanizację w jej trzech aspektach: demograficznym, ekonomicznym oraz komunalnym. Ciekawe podejście do identyfikacji zmian strukturalnych zachodzących na obszarach wiejskich regionu opolskiego, świadczących o postępujących procesach semiurbanizacji prezentuje K. Heffner [2008, s. 63]. Według autora do przejawów częściowej urbanizacji zaliczyć można m.in.: postępujące rozdrobnienie gospodarstw rolnych, przekazywanie, dzierżawę gruntów rolnych, podział gospodarstw na cele nierolnicze, ruchy wahałowe, odchodzenie od zajęć rolniczych, dojazdy do szkół i nauki, nowe zakłady przemysłowe i usługowe na obszarach wiejskich. M. Wójcik [2008, s. 140–149], analizując procesy urbanizacji w regionie łódzkim, wyodrębnił takie zmienne, jak: zmiana potencjału ludności, zmiana potencjału przedsiębiorczości oraz zmiana potencjału ruchu budowlanego. Cytowany już A. Czarnecki [2009] analizuje procesy urbanizacyjne na obszarach wiejskich w Polsce, rozpatrując jej aspekty ekonomiczne, demograficzne, przestrzenne oraz społeczne.

3. Identyfikacja procesów semiurbanizacji – podejście teoretyczne

Jak wspomniano we wstępie, skutki procesów semiurbanizacji mogą mieć różny charakter, w dużym stopniu mogą być one tożsame ze skutkami, jakie niesie suburbanizacja. Zgodnie z tradycyjnym podejściem można do nich zaliczyć skutki o charakterze społecznym, ekonomicznym oraz przestrzennym. W zależności od okoliczności w jakich przebiegają procesy urbanizacji, skutki te mogą mieć zarówno korzystny, jak i niekorzystny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich, gdzie procesy te mają miejsce (tabela 1). Ich występowanie oraz poziom oddziaływania można opisywać oraz mierzyć na podstawie cech (zmiennych), które je charakteryzują.

Identyfikacja różnych przejawów procesów semiurbanizacji powinna pozwolić na opracowanie wskaźników, które umożliwią charakterystykę zmian, jakie zachodzą pod ich wpływem na obszarach wiejskich, jak również obliczenie syntetycznych wskaźników stopnia ich umiastowienia. Należy pamiętać, że odpowiedni wybór wskaźników charakteryzujących badane zjawisko ma kluczowe znaczenie dla otrzymanych wyników oraz trafności sformułowanych

Tabela 1. Wybrane skutki procesów semiurbanizacji

Sfera oddziaływania procesów semiurbanizacji	Charakter skutków	
	korzystny	niekorzystny
Społeczna	<p>Rozwój rynku pracy</p> <p>Rozwój infrastruktury społecznej (m.in.: szkolnictwo, służba zdrowia, kultura, rozrywka)</p> <p>Większy dostęp do kultury masowej oraz osiągnięć cywilizacyjnych</p> <p>Większy dostęp do dóbr i usług publicznych</p> <p>Większa mobilność przestrzenna ludności</p> <p>Wzrost aktywności ekonomicznej</p> <p>Zmiany w sposobach spędzania wolnego czasu</p>	<p>Zanikanie przejawów rdzennej kultury, folkloru</p> <p>Rozluźnienie więzów rodzinnych oraz sąsiedzkich</p> <p>Mniejsze przywiązanie do lokalnych wartości oraz tradycji</p> <p>Wpływ negatywnych skutków kultury masowej</p> <p>Zmiany stylu życia negatywnie wpływające na stan zdrowia (szybsze tempo życia, stres)</p>
Ekonomiczna	<p>Zmiany w strukturze lokalnej gospodarki (wzrost sektora usług)</p> <p>Wzrost przedsiębiorczości</p> <p>Wzrost dochodów jednostek administracyjnych</p> <p>Wzrost zainwestowania w sektorze prywatnym oraz publicznym</p> <p>Wzrost wielofunkcyjności gospodarki obszarów wiejskich</p> <p>Wzrost konkurencyjności lokalnej gospodarki</p> <p>Większy udział zatrudnienia w sektorze pozarolniczym</p>	<p>Wypieranie lokalnych przedsiębiorców</p> <p>Ograniczenie możliwości rozwoju gospodarki rolnej</p> <p>W przypadku postępujących procesów niekontrolowanej suburbanizacji rosnące koszty funkcjonowania lokalnych samorządów (zapewnienie dostępu do infrastruktury dla rozproszonej zabudowy)</p>
Prze-strzenna	<p>Rozwój infrastruktury technicznej w tym komunikacyjnej</p> <p>Rozwój infrastruktury informacyjnej</p> <p>Powstanie nowych osiedli mieszkaniowych wraz z bazą usługową dobrze wkomponowanych w otoczenie, podnoszących estetykę zagospodarowania przestrzennego</p> <p>Lepsze planowanie przestrzenne związane z rozwojem nowych funkcji na obszarach wiejskich (dzięki nowym planom miejscowym)</p> <p>Wzrost wartości nieruchomości</p> <p>Intensyfikacja prac związanych z opracowywaniem planów miejscowych</p>	<p>Naruszenie zasobów środowiska naturalnego poprzez ekspansywną zabudowę</p> <p>Zanik dawnego wiejskiego krajobrazu (specyficznej architektury, jak i widoków związanych ze środowiskiem naturalnym wsi)</p> <p>Nieplanowane, chaotyczne wymieszanie stylów zabudowy naruszające zasady ładu przestrzennego</p> <p>Niekontrolowana zmiana przeznaczenia gruntów z rolnego na budowlane umożliwiająca rozpraszanie zabudowy</p>

Źródło: opracowanie własne.

na ich podstawie wniosków. Wskaźniki powinny być jasno i jednoznacznie zdefiniowane, powinny ujmować najbardziej istotne właściwości analizowanych zjawisk, tworzyć logiczny ciąg powiązań oraz zachowywać proporcje pomiędzy rangą merytoryczną a liczbą reprezentujących dany aspekt badanego zjawiska [Grabiński 1992, s. 102].

Społeczne skutki procesów semiurbanizacji są związane po pierwsze ze zmianą zachowań mieszkańców, przejmowaniem zwyczajów ludzi mieszkających w miastach (np. sposobu spędzania wolnego czasu, uleganie trendom związanym z modą, muzyką, sztuką, częstsze korzystanie z nowych technologii), znikanie lokalnej kultury. Po drugie niezależnie od tego czy semiurbanizacja jest w większym stopniu związana z rozwojem funkcji mieszkaniowej na obszarach wiejskich dużych miast, czy powstaniem nowych przedsiębiorstw jej procesy zazwyczaj skutkują zmianami na rynku pracy, co najczęściej wiąże się z podniesieniem poziomu wykształcenia mieszkańców, a także ich kwalifikacji zawodowych. Semiurbanizacja wiąże się ponadto ze zwiększeniem dostępu do obiektów infrastruktury społecznej, co wpływa na podniesienie jakości życia ludzi. Można zaproponować wiele zmiennych charakteryzujących procesy semiurbanizacji sfery społecznej, wśród nich:

- atrakcyjność migracyjna obszaru,
- odsetek mieszkańców z wyższym wykształceniem,
- liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych,
- liczba mieszkańców korzystających z kin, teatrów oraz bibliotek,
- odsetek mieszkańców korzystających z nowych technologii (np. internetowej bankowości),
- odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym,
- odsetek mieszkańców wyjeżdżających na wakacje.

Zaproponowane cechy obejmują zarówno informacje dotyczące migracji – jej wysoki wskaźnik w przypadku obszarów wiejskich dotyczy zazwyczaj tych położonych wokół dużych miast, gdzie rozwija się funkcja mieszkaniowa. Pozostałe cechy charakteryzują społeczne trendy, zachowania czy też zwyczaje charakterystyczne dla społeczności miejskich częściowo wynikające z dostępności pewnych usług (wykorzystanie nowych technologii, uczęszczanie do teatrów i kin, wychowanie przedszkolne dzieci).

Zmiany zachodzące pod wpływem procesów częściowej urbanizacji w sferze ekonomicznej, w przeważającej większości są pożądane i pozytywnie oddziałują na rozwój jednostki. Zazwyczaj prowadzą do rozwoju przedsiębiorczości, podniesienia poziomu zamożności mieszkańców, większych wpływów do budżetów jednostek, zwiększenia lokalnych inwestycji, zarówno w sferze prywatnej, jak i publicznej. Procesy urbanizacyjne, jeśli wiążą się z rozwojem przedsiębiorstw oraz instytucji okołobiznesowych, a także parapublicznych organizacji działa-

jących na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców przyczyniają się tym samym do wzrostu konkurencyjności obszaru. Należy jednak podkreślić, że semiurbanizacja nie zawsze przyczynia się do rozwoju gospodarczego obszaru wiejskiego. Aby tak się stało, konieczne są sprzyjające okoliczności, takie jak np.: bliskość dużego ośrodka miejskiego oraz odpowiedniej jakości infrastruktura komunikacyjna łącząca miasto z obszarem wiejskim, istnienie wewnętrznych czynników rozwoju, potencjału endogenicznego, stanowiącego bazę dla rozwoju przedsiębiorczości, skuteczna polityka władz lokalnych oparta na umiejętnym zarządzaniu rozwojem, prowadzeniu promocji jednostki. Do oceny ekonomicznych aspektów poziomu semiurbanizacji zaproponowano cechy charakteryzujące rozwój pozarolniczego sektora gospodarki oraz zamożność jednostek terytorialnych:

- liczbę podmiotów gospodarczych funkcjonujących w pozarolniczym obszarze,
- odsetek mieszkańców czerpiących dochody z pozarolniczej działalności gospodarczej,
- dochody własne gmin,
- liczbę instytucji wsparcia biznesu.

Wreszcie procesy semiurbanizacji wpływają na zagospodarowanie przestrzenne obszarów wiejskich. Poprzez wprowadzanie do dotychczasowej zabudowy budynków oraz obiektów infrastrukturalnych o „miejskim” charakterze na trwałe zaciera się dotychczasowy, czasem unikatowy, krajobraz wiejski. Trudno tutaj jednoznacznie stwierdzić, czy zmiany takie przynoszą korzyści i pozytywnie wpływają na szeroko rozumiany ład przestrzenny. Jeśli zmiany dokonują się w sposób chaotyczny, niewynikający z opracowanych wcześniej planów miejscowych, bez zrozumienia dla wartości kulturowych obszaru, przeprowadzane inwestycje mogą prowadzić do negatywnych zmian w przestrzeni. Ponadto procesy urbanizacyjne często łączą się z niekontrolowaną zabudową na obszarach niewyposażonych w odpowiednią infrastrukturę techniczną, generując tym samym potrzebę budowy jej coraz to nowych odcinków, a tym samym wydatki samorządów lokalnych. Szersze badania na temat przestrzennych aspektów urbanizacji prowadziła S. Staszewska [2012, s. 57], według której „przestrzennych charakter urbanizacji wyraża przede wszystkim zabudowa terenu, a więc jej rodzaj, charakter, stopień koncentracji oraz zagospodarowanie widoczne w krajobrazie, formie, układzie przestrzennym”. Przestrzenny wymiar procesów semiurbanizacji posiada trudno mierzalny, subiektywny charakter. Można jednak wyodrębnić cechy o charakterze ilościowym:

- liczba wydanych pozwoleń na budowę,
- rozwój infrastruktury technicznej (kanalizacyjnej, gazowniczej),
- dostęp do szerokopasmowej sieci,

- dostępność komunikacyjna obszaru,
- gęstość zabudowy,
- odsetek obszarów przeznaczonych pod inwestycje.

Jak już wcześniej podkreślano, obszary wiejskie posiadają zróżnicowane struktury społeczno-gospodarcze, dlatego też sam ich rozwój ma wielowymiarowy i złożony charakter, co znacząco utrudnia jego badanie. Analiza procesów semiurbanizacji, na które wpływa wiele różnorodnych uwarunkowań, i o których mogą świadczyć różne zjawiska wydaje się ograniczona.

Zaprezentowane zmienne służące do badania poziomu urbanizacji obszarów wiejskich stanowią pewną propozycję. Zostały wybrane w taki sposób, aby spełniały jedno z najważniejszych kryteriów doboru zmiennych do badań statystycznych, a mianowicie możliwie jak najszerszej ujmowały badane zjawisko. Złożoność aspektów składających się na procesy urbanizacji wymusza konieczność jak najszerszego spojrzenia na generowane przez nie efekty.

W celu dogłębnego zbadania procesów urbanizacji należałoby w pierwszym etapie wyodrębnić obszar o podobnej strukturze gospodarczej, sytuacji społecznej i najważniejszych uwarunkowaniach, a następnie opracować pewne charakterystyczne składowe tych procesów, które możliwie jak najszerszej będą opisywały rzeczywistą sytuację.

Literatura

- Analiza uwarunkowań wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie powiatu olsztyńskiego ziemskiego z wykorzystaniem doświadczeń Portugalii* [2010], red. T.M. Łaguna, I. Manuel de Jesus, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.
- Bański J. [2006], *Geografia polskiej wsi*, PWE, Warszawa.
- Bański J. [2011], *Wieś w badaniach geograficznych – ewolucja badań i przegląd koncepcji obszaru wiejskiego* [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. M. Hałamska, Euroreg, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Borowiec M. [2008], *Obszary wiejskie objęte semiurbanizacją w woj. małopolskim* [w:] *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007–2013*, red. T. Markowski, Z. Strzelecki, Studia KPZK PAN, t. CXIX, Warszawa.
- Czarnecki A. [2009], *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Dropek W. [2005], *Najmniejsze miasta w Polsce (1989–2003)* [w:] *Małe miasta a rozwój regionalny i lokalny*, red. K. Heffner, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice.
- Grabiński T. [1992], *Metody taksonometrii*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.

- Halamska M. [2011], *Wieś jako przedmiot badań naukowych* [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, red. M. Halamska, Euroreg, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Heffner K. [2008], *Zmiany roli i kierunków rozwoju małych miast w strefach metropolitalnych* [w:] *Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast*, red. K. Heffner, T. Marszał, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa.
- Heffner K. [2008], *Problematyka związana z procesami semiurbanizacji w woj. opolskim* [w:] *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007–2013*, red. T. Markowski, Z. Strzelecki, Studia KPZK PAN, t. CXIX, Warszawa.
- Jałowiecki B. [1966], *Mierniki urbanizacji*, „Studia Socjologiczne”, nr 3/22.
- Miller M.K., Luloff A.E. [1981], *Who is Rural. A Typological Approach to the Examination of Rurality*, s. 4, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED197868.pdf>.
- Rakowski W. [1975], *Procesy urbanizacji wsi (na przykładzie województwa warszawskiego)*, Studia KPZK PAN, t. L, PWN, Warszawa.
- Rosner A. [2012], *Zmiany rozkładu przestrzennego zaludnienia obszarów wiejskich. Wiejskie obszary zmniejszające zaludnienie i koncentrujące ludność wiejską*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. [2001], *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich* [w:] *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*, red. I. Nurzyńska, M. Drygas, IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. [2008], *Zróżnicowanie przestrzenne typów struktur społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich* [w:] *Rozwój obszarów wiejskich po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, red. R. Jończy, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Politechnika Opolska, Wrocław–Opole.
- Rural-Urban Dynamics and the Millennium Development Goals* [2013], Global Monitoring Report 2013, World Bank and International Monetary Fund, Washington.
- Salamon J. [2007], *Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, „Inżynieria Rolnicza”, nr 8(96).
- Stanny M. [2013], *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Staszewska S. [2012], *Przekształcenia urbanistyczne osiedli wiejskich strefy podmiejskiej dużego miasta*, „Barometr Regionalny”, nr 4(30).
- Wójcik M. [2008], *Obszary wiejskie objęte semiurbanizacją w woj. małopolskim* [w:] *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007–2013*, red. T. Markowski, Z. Strzelecki, Studia KPZK PAN, t. CXIX, Warszawa.

Methodological Aspects of Recognising Semi-urbanisation Processes on Rural Areas

Semi-urbanisation understood as the incomplete urbanisation of rural areas has a significant impact on their development. The multifaceted character of semi-urbanisation processes renders their recognition and estimation difficult. The article presents a framework of semi-urbanisation processes then focuses on the main dilemmas and questions that accompany them; the answers to these questions determine the accuracy

of analyses. It also describes other authors' approaches to the problems of semi-urbanisation. The final part of the paper proposes a set of indices that can function as the basis for semi-urbanisation analyses.

Keywords: rural areas, urbanisation, semi-urbanisation, urbanisation effects.